НОВАЯ ЭРА НАУКИ И ЗНАНИЙ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
global-science-review.com
editor@global-science-review.com

CHET EL HUQUQI MAZMUNINI ANIQLASHDA RAQAMLI AXBOROT MANBALARI VA XALQARO HUQUQIY HAMKORLIKNING AHAMIYATI

Sultamuradova Sohiba G‘ayrat qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti
magistri
e-mail:sultamuradovasohiba@icloud.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xalqaro xususiy huquq doirasida chet el huquqi mazmunini aniqlashda raqamli axborot manbalarining ahamiyati va davlatlar o‘rtasidagi huquqiy hamkorlik mexanizmlari tahlil qilinadi. Xorijiy davlatlarning rasmiy qonunchilik bazalari, sud amaliyoti ma’lumotlari, xalqaro huquqiy axborot tizimlari hamda elektron aloqa vositalaridan foydalanishning imkoniyatlari va cheklovlari yoritiladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1160-moddasida nazarda tutilgan chet el huquqi mazmunini aniqlash tartibi qiyosiy-huquqiy jihatdan o‘rganilib, raqamli manbalarning ishonchliligi, qonunchilikning amaldagi tahririni tekshirish va xorijiy vakolatli organlardan ma’lumot olish bilan bog‘liq masalalar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot yakunida chet el huquqini aniqlash jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan takliflar ilgari suriladi.*

Kalit so‘zlar: *xalqaro xususiy huquq, chet el huquqi, huquq mazmunini aniqlash, raqamli axborot manbalari, rasmiy qonunchilik bazasi, xalqaro huquqiy hamkorlik, sud, elektron huquqiy axborot, qiyosiy-huquqiy tahlil.*

ЗНАЧЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ИСТОЧНИКОВ И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В УСТАНОВЛЕНИИ СОДЕРЖАНИЯ ИНОСТРАННОГО ПРАВА

Аннотация: *В статье анализируются значение цифровых информационных ресурсов и механизмы международного правового*

сотрудничества при установлении содержания иностранного права в рамках международного частного права. Рассматриваются возможности и ограничения использования официальных баз законодательства иностранных государств, электронных ресурсов судебной практики, международных правовых информационных систем и средств электронной коммуникации. Особое внимание уделяется статье 1160 Гражданского кодекса Республики Узбекистан, регулирующей установление содержания норм иностранного права, а также вопросам достоверности цифровых источников, проверки актуальности законодательства и получения информации от компетентных органов иностранных государств. По результатам исследования предлагаются меры по повышению эффективности процедуры установления содержания иностранного права.

Ключевые слова: *международное частное право, иностранное право, установление содержания иностранного права, цифровые информационные ресурсы, официальные базы законодательства, международное правовое сотрудничество, суд, электронная правовая информация, сравнительно-правовой анализ.*

THE IMPORTANCE OF DIGITAL INFORMATION SOURCES AND INTERNATIONAL LEGAL COOPERATION IN ASCERTAINING THE CONTENT OF FOREIGN LAW

Annotation: *This article examines the role of digital information resources and international legal cooperation in ascertaining the content of foreign law within private international law. It discusses the opportunities and limitations associated with the use of official foreign legislation databases, electronic judicial case-law resources, international legal information systems, and electronic communication tools. Particular attention is paid to Article 1160 of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, which governs the ascertainment of foreign law, as well as the reliability of digital sources, verification of the current version of foreign legislation,*

and obtaining information from competent foreign authorities. The article concludes with proposals aimed at improving the efficiency and reliability of the process of ascertaining foreign law.

Keywords: *private international law, foreign law, ascertainment of foreign law, digital information resources, official legislation databases, international legal cooperation, court, electronic legal information, comparative legal analysis.*

Bugungi globallashuv sharoitida jismoniy va yuridik shaxslar ishtirokidagi transchegaraviy munosabatlar tobora kengayib bormoqda. Xalqaro savdo shartnomalari, xorijiy investitsiyalar, turli davlatlarda faoliyat yurituvchi kompaniyalar o‘rtasidagi majburiyatlar, oilaviy va meros munosabatlari bir nechta davlat huquqiy tizimi bilan bog‘liq nizolarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda. Bunday nizolarni hal qilishda muayyan davlat huquqi qo‘llanilishi lozimligi aniqlansa, sud yoki boshqa vakolatli organ tegishli xorijiy huquq normalarining mazmunini belgilashi kerak bo‘ladi.

Tadqiqotchi Shahnoza Jo‘ldasova ham chet el huquqi mazmunini aniqlashning nazariy va amaliy muammolarini alohida o‘rgangan. Muallif o‘z tadqiqotida xorijiy huquqni qo‘llashda uning mazmunini kim aniqlashi, aniqlash qanday amalga oshirilishi va mazmunni aniqlashning imkoni bo‘lmaganida qanday huquqiy oqibatlar yuzaga kelishi kabi masalalarni ko‘taradi. Shuningdek, u O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish, jumladan, Fuqarolik protsessual kodeksiga tegishli normalar kiritish va xalqaro xususiy huquq bo‘yicha alohida qonun qabul qilish masalasiga e’tibor qaratadi.1 Mazkur fikrlar tadqiqot mavzusi uchun muhim, chunki chet el huquqi haqidagi ma’lumotlarning internetda mavjudligi o‘z-o‘zidan huquqiy muammoni hal qilmaydi. Ushbu ma’lumotlarning

507Zholdasova Sh. Some Issues of Legal Regulation of the Institution of Setting the Content of Foreign Law (Based on Uzbekistan Legislation). International Journal of Advanced Research. 2021. Vol. 9, Issue 6. P. 263–267. DOI: **10.21474/IJAR01/13008**

ishonchliligini tekshirish, ularni protsessual jihatdan to‘g‘ri taqdim etish va sud tomonidan baholash tartibi ham aniq belgilangan bo‘lishi lozim. Demak, raqamli manbalardan foydalanish masalasini huquqiy tartibga solish chet el huquqi mazmunini aniqlash mexanizmini takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Chet el huquqi mazmunini aniqlash oddiygina xorijiy qonun matnini topish bilan cheklanmaydi. Tegishli norma nizoli munosabat yuzaga kelgan vaqtda amalda bo‘lganmi, u xorijiy davlat sudlari tomonidan qanday talqin qilinadi, unga doir o‘zgartirishlar kiritilganmi va norma boshqa huquqiy qoidalar bilan qanday bog‘langan bularning barchasi huquqni to‘g‘ri qo‘llashga ta’sir qiladi. Shu sababli chet el huquqining mazmunini aniqlashda normativ-huquqiy hujjatlarning matni bilan bir qatorda ularning rasmiy sharhlari, sud amaliyoti va tegishli davlatning huquqiy doktrinasini ham o‘rganish muhimdir.

Raqamli texnologiyalar ushbu jarayonda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Rasmiy qonunchilik portallari, sud qarorlari bazalari, xalqaro tashkilotlarning huquqiy resurslari va elektron aloqa kanallari xorijiy huquqiy ma’lumotlarni tezroq topish hamda tegishli vakolatli organlar bilan aloqani yo‘lga qo‘yishga yordam beradi. Biroq axborotning internetda mavjudligi uning avtomatik ravishda ishonchli yoki rasmiy ekanligini anglatmaydi. Shu bois raqamli manbalardan foydalanish huquqiy tekshiruv va manbalarni baholash bilan birga olib borilishi lozim.

Mazkur masalaning O‘zbekiston uchun ahamiyati Fuqarolik kodeksining 1160-moddasida ham namoyon bo‘ladi[508]. Ushbu modda chet el huquqi normalarining mazmunini tegishli xorijiy davlatdagi rasmiy talqin, qo‘llash amaliyoti va doktrina asosida aniqlashni nazarda tutadi. Unda sud yoki boshqa davlat organining Adliya vazirligi, boshqa vakolatli milliy va xorijiy organlar hamda muassasalarga murojaat qilishi, ekspertlarni jalb etishi, shuningdek, ishda ishtirok

2 O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik Kodeksi- **https://lex.uz/docs/-180552**

etuvchi shaxslarning hujjatlar taqdim etishi va aniqlash jarayoniga ko‘maklashishi mumkinligi belgilangan.

Xalqaro xususiy huquqda chet el huquqi mazmunini aniqlash masalasi kollizion normalarni qo‘llash jarayonining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Xorijiy element bilan murakkablashgan fuqarolik-huquqiy munosabatlarda dastlab nizoga qaysi davlat huquqi qo‘llanilishi aniqlanadi. Shundan so‘ng tegishli huquqiy tizimning normalari, ularning mazmuni va amaliyotda qo‘llanish xususiyatlari o‘rganiladi3. Mazkur bosqichlarni bir-biridan farqlash muhim, chunki muayyan davlat huquqining qo‘llanilishini belgilash hali uning aniq mazmuni to‘liq aniqlanganini anglatmaydi.

Chet el huquqi mazmunini aniqlashning o‘ziga xosligi shundaki, sud yoki boshqa vakolatli organ o‘ziga tanish bo‘lmagan huquqiy tizim bilan ishlashiga to‘g‘ri keladi. Har bir davlatning huquqiy terminologiyasi, qonunchilik tuzilishi, huquqiy institutlari va sud amaliyoti o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Shu sababli xorijiy davlat qonunidagi muayyan atamani milliy huquqdagi o‘xshash atama bilan tenglashtirish har doim ham to‘g‘ri natija bermaydi. Masalan, shartnomaviy majburiyatlarning buzilishi, zararlarni qoplash, da’vo muddati yoki mulk huquqiga oid normalar turli davlatlarda tashqi jihatdan o‘xshash bo‘lsada, ularning qo‘llanish shartlari va huquqiy oqibatlari farq qilishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1160-moddasi chet el huquqi normalarining mazmunini tegishli xorijiy davlatdagi rasmiy talqin, qo‘llash amaliyoti va doktrina asosida aniqlashga yo‘naltirilgan. Ushbu yondashuv chet el huquqini faqat normativ-huquqiy hujjat matniga qarab tushunish bilan cheklanmaslik kerakligini ko‘rsatadi. Norma mazmunini to‘g‘ri aniqlash uchun

509Alphen aan den Rijn and Rockville 1980), p. 277. A.N. Adler, ‘Translating and Interpreting Foreign Statutes’, 19 Michigan Journal of International Law 1 (1997–1998), p. 37–108

uning qaysi sharoitlarda qabul qilingani, keyinchalik qanday o‘zgartirilgani va xorijiy sudlar tomonidan qanday talqin qilinayotgani ham ahamiyatga ega.

Masalan, xalqaro tijorat shartnomasi yuzasidan kelib chiqqan nizoda taraflardan biri chet el huquqiga asoslangan bo‘lsa, sud tegishli davlat qonunchiligidagi shartnoma buzilishining oqibatlarini o‘rganishi mumkin. Bunda faqat qonunning tegishli moddasini topish bilan kifoyalanish yetarli emas. Agar xorijiy sud amaliyotida ushbu norma muayyan shartlar asosida talqin qilinsa, mazkur amaliyotni hisobga olmaslik nizoning noto‘g‘ri hal etilishiga olib kelishi mumkin. Demak, chet el huquqining mazmunini aniqlash normani izlash, uning amaldagi tahririni tekshirish, huquqiy kontekstini o‘rganish va natijani asoslantirishni qamrab oladi.

Ushbu jarayonda raqamli axborot manbalari muhim yordamchi vosita hisoblanadi. Ular xorijiy qonunchilik, sud qarorlari va rasmiy sharhlarni izlashni yengillashtiradi. Biroq axborotning internetda mavjudligi uning rasmiyligi va ishonchliligini o‘z-o‘zidan tasdiqlamaydi. Shu sababli raqamli manbalardan foydalanish jarayonida axborotning kelib chiqishi, dolzarbligi va tekshirilish imkoniyati baholanishi lozim.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi xalqaro xususiy huquq sohasidagi huquqiy axborotni izlash va tahlil qilish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Ilgari xorijiy qonunchilikni o‘rganish uchun bosma huquqiy to‘plamlar, kutubxonalar, diplomatik vakolatxonalar yoki maxsus so‘rovlar orqali ma’lumot olish talab etilgan bo‘lsa, bugungi kunda ko‘plab davlatlarning normativ-huquqiy hujjatlari va sud qarorlariga internet orqali murojaat qilish mumkin. Bu, ayniqsa, bir nechta davlat huquqiy tizimini qiyoslash zarur bo‘lgan nizolarda vaqt va tashkiliy xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi.

Raqamli huquqiy manbalar orasida, birinchi navbatda, xorijiy davlatlarning rasmiy qonunchilik bazalari alohida o‘rin tutadi. Bunday bazalar qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarning matni, o‘zgartirishlar tarixi, ayrim hollarda esa

hujjatning kuchga kirish sanasi haqida ma’lumot beradi. Rasmiy manbaga murojaat qilish xorijiy huquqning amaldagi mazmunini aniqlash uchun zarur bo‘lgan dastlabki shartdir. Norasmiy saytlarda e’lon qilingan hujjatlar izlanish uchun foydali bo‘lishi mumkin, biroq ularning mazmuni imkon qadar rasmiy manba orqali tasdiqlanishi kerak.

Ikkinchi muhim manba sud amaliyotining elektron bazalaridir. Xorijiy huquq normasining mazmuni ayrim hollarda uning matnidan ko‘ra sudlar tomonidan berilgan talqin orqali aniqroq namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, umumiy huquq tizimiga mansub davlatlarda sud pretsedentlari muhim o‘rin tutgani sababli tegishli sud qarorlarini o‘rganish katta ahamiyat kasb etadi. Biroq kontinental huquq tizimlarida ham oliy sudlar va boshqa vakolatli sudlarning qarorlari qonun normalarining amaliy mazmunini tushunishga yordam beradi.

Uchinchi guruhni xalqaro tashkilotlarning elektron huquqiy resurslari tashkil etadi. Masalan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xalqaro savdo huquqi bo‘yicha komissiyasi UNCITRAL rasmiy saytida xalqaro savdo huquqiga oid konvensiyalar, namunaviy qonunlar, qo‘llanmalar va boshqa materiallar joylashtirilgan[4]. Ushbu manbalar xalqaro tijorat munosabatlarini tartibga soluvchi huquqiy hujjatlarni o‘rganishda foydalidir. Shu bilan birga, xalqaro tashkilotning hujjati muayyan davlatda majburiy kuchga ega ekanligi alohida tekshirilishi lozim. Xalqaro hujjatning mavjudligi uning barcha davlatlarda bir xil tartibda qo‘llanilishini anglatmaydi.

Shunga qaramay, raqamli manbalardan foydalanishda bir nechta muammo mavjud. Birinchidan, qidiruv tizimlari eskirgan hujjatlarni ham ko‘rsatishi mumkin. Ikkinchidan, ayrim saytlar qonunlarning faqat ayrim qismlarini e’lon qiladi yoki o‘zgartirishlar tarixini to‘liq aks ettirmaydi. Shuningdek, tarjima qilingan hujjatlarda

[4]United Nations Comission on International Trade Law- **https://uncitral.un.org/**

huquqiy atamalarning mazmuni buzilishi ehtimoli mavjud hamda sud qarorining qisqa mazmuni uning barcha muhim huquqiy asoslarini aks ettirmasligi mumkin.

Shu sababli raqamli manbalarni baholashda izchil yondashuv zarur. Dastlab hujjatning rasmiy manbada e'lon qilinganligi tekshiriladi. Keyin uning qabul qilingan sanasi, kuchga kirishi, o'zgartirishlari va ishga tegishli davrda amal qilgan tahriri aniqlanadi. Shundan so'ng normaning rasmiy talqini va sud amaliyoti o'rganiladi. Agar tarjimadan foydalanilgan bo'lsa, muhim huquqiy atamalar imkon qadar asl tildagi matn bilan solishtirilishi lozim.

Xorijiy olimalardan Shaheeza Lalanining "Establishing the Content of Foreign Law: A Comparative Study" nomli tadqiqoti ham ushbu masalani kengroq tushunishga yordam beradi[512]. Muallif davlatlar o'rtasidagi transchegaraviy munosabatlar va xalqaro aloqalarning kengayishi natijasida sudlar hamda nizolashayotgan taraflarning chet el huquqi bilan tobora ko'proq to'qnash kelayotganini ta'kidlaydi. Bunday vaziyatda muammo faqat chet el huquqini qo'llash imkoniyati bilan cheklanmaydi, balki uning mazmuni to'g'risida taqdim etilayotgan ma'lumotlarning sifati va ishonchliligi bilan ham bog'liq bo'ladi. Lalani turli davlatlarda chet el huquqi mazmunini aniqlashning qo'llaniladigan usullarini qiyosiy tahlil qilib, ularni faqat alohida huquqiy modellarga ajratishdan ko'ra, amalda foydalaniladigan usullarni o'rganish muhimligini ko'rsatadi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib aytish mumkinki, raqamli huquqiy bazalar chet el qonunchiligini o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi, biroq ularning samaradorligi manbaning rasmiyligi, ma'lumotlarning yangiligi va huquqiy kontekstning to'g'ri anglanishiga bog'liq. Shu sababli xorijiy qonunchilikning elektron bazasidan

5 Lalani S. Establishing the Content of Foreign Law: A Comparative Study // Maastricht Journal of European and Comparative Law. 2013. Vol. 20, Issue 1. P. 75–112. DOI: **10.1177/1023263X1302000105**

olingan ma’lumotni tegishli davlatning rasmiy manbalari bilan solishtirish va zarur hollarda qo‘shimcha huquqiy izohlar bilan tekshirish maqsadga muvofiq.

Sun’iy intellekt va avtomatik tarjima vositalari ham xorijiy huquqiy axborot bilan ishlashni yengillashtirishi mumkin. Ular katta hajmdagi matnlarni dastlabki tahlil qilish, kerakli hujjatlarni qidirish yoki xorijiy huquqiy terminlarning mumkin bo‘lgan ma’nolarini aniqlashda yordam beradi. Biroq bunday vositalar noto‘g‘ri havola, mavjud bo‘lmagan hujjat yoki huquqiy normaning noto‘g‘ri talqinini taqdim etishi ehtimoli bor. Shuning uchun ularning natijasi mustaqil tekshiruvdan o‘tkazilmasdan sudning yakuniy huquqiy xulosasi uchun yetarli asos bo‘la olmaydi.

Demak, raqamli axborot manbalarining samaradorligi faqat ma’lumotni tez topish bilan emas, balki uning rasmiyligi, dolzarbligi, to‘liqligi va tekshirilish imkoniyati bilan belgilanadi. Huquqiy aniqlikni ta’minlash uchun elektron manbalar ishonchli tekshiruv tartibi bilan birgalikda qo‘llanilishi kerak.

Raqamli manbalar keng imkoniyatlarga ega bo‘lsada, barcha vaziyatlarda chet el huquqi mazmunini mustaqil ravishda aniqlash uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin. Ayrim xorijiy davlatlarda qonunchilikning elektron bazasi to‘liq bo‘lmasligi, sud qarorlarining hammasi e’lon qilinmasligi yoki muayyan huquqiy institutning mazmuni maxsus izoh talab qilishi mumkin. Bunday vaziyatlarda davlatlar o‘rtasidagi xalqaro huquqiy hamkorlik mexanizmlaridan foydalanish zarurati yuzaga keladi.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1160-moddasi chet el huquqi mazmunini aniqlashda Adliya vazirligi, boshqa vakolatli milliy va xorijiy organlar hamda muassasalarga murojaat qilish, ekspertlarni jalb etish va ishda ishtirok etuvchi shaxslarning yordamidan foydalanish imkoniyatini nazarda tutadi. Mazkur qoida chet el huquqini aniqlash faqat taraflar taqdim etgan hujjatlar bilan cheklanib qolmasligini ko‘rsatadi. Zarur vaziyatlarda sud yoki boshqa vakolatli organ qo‘shimcha ma’lumot olish uchun tegishli choralarni ko‘rishi mumkin.

Raqamli texnologiyalar xalqaro huquqiy hamkorlikning tezkorligini oshirishga xizmat qiladi. Elektron aloqa vositalari orqali so‘rov yuborish, hujjatlarning elektron nusxalarini almashish va rasmiy manbalarga murojaat qilish mumkin. Biroq elektron shaklda yuborilgan har qanday javobni avtomatik ravishda rasmiy hujjat sifatida qabul qilish to‘g‘ri emas. Javobni yuborgan organning vakolati, hujjatning kelib chiqishi va uning protsessual maqomi tegishli tartibda tekshirilishi lozim.

Masalan, O‘zbekiston sudi xalqaro tijorat shartnomasi yuzasidan nizoni ko‘rib chiqayotganida chet el huquqining muayyan normasini qo‘llashi kerak bo‘lishi mumkin. Sud dastlab tegishli davlatning rasmiy elektron qonunchilik bazasini o‘rganadi. Agar normaning nizoga aloqador davrda amal qilgan tahriri yoki uning sudlar tomonidan talqin qilinishi yuzasidan noaniqlik qolsa, xorijiy vakolatli organ yoki mutaxassisga murojaat qilish masalasini ko‘rib chiqadi. Bunday ketma-ketlik raqamli qidiruv va rasmiy hamkorlikning bir-birini to‘ldiruvchi mexanizmlar ekanini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, xalqaro huquqiy hamkorlikda amaliy qiyinchiliklar ham mavjud. So‘rovning noto‘g‘ri shakllantirilishi, tegishli organ vakolatining aniq belgilanmasligi, tarjima muammolari yoki javobni olish uchun ko‘p vaqt talab qilinishi jarayonni murakkablashtirishi mumkin. Shu sababli so‘rovda qaysi davlat huquqi, qaysi norma, qaysi davr va qanday huquqiy masala bo‘yicha ma’lumot talab qilinayotgani aniq ko‘rsatilishi kerak.

Xalqaro huquqiy hamkorlikning samaradorligi taraflarning ishtiroki bilan ham bog‘liq. Taraflar o‘zlari asoslanayotgan chet el huquqiga oid hujjatlar, rasmiy manbalar, tarjimalar va sud qarorlarini taqdim etish orqali sudga yordam berishi mumkin. Biroq taraflar taqdim etgan materiallarning to‘g‘riligi va ish uchun ahamiyati alohida baholanishi lozim. Sudning mustaqil tekshiruv olib borishi esa taraflardan birining noto‘g‘ri yoki to‘liq bo‘lmagan ma’lumotiga asossiz tayanish xavfini kamaytiradi.

Chet el huquqi mazmunini aniqlashda xalqaro huquqiy hamkorlikning ahamiyatini yoritishda 1968-yil 7-iyunda Londonda qabul qilingan Chet el huquqi to‘g‘risida axborot berish haqidagi Yevropa konvensiyasi alohida e’tiborga loyiq6. Mazkur Konvensiya davlatlarning fuqarolik va tijorat huquqi, fuqarolik va tijorat ishlari bo‘yicha protsessual qoidalari hamda sud tizimi haqida o‘zaro axborot taqdim etishini nazarda tutadi. Uning asosiy maqsadi milliy sudlarga muayyan ishda qo‘llanishi lozim bo‘lgan chet el huquqining mazmunini aniqlashda xalqaro huquqiy yordam ko‘rsatishdan iborat.

Konvensiyaning 2-moddasiga muvofiq, ishtirokchi davlatlar chet el huquqi to‘g‘risidagi so‘rovlarni qabul qilish va ularni ko‘rib chiqishni tashkil etuvchi milliy vakolatli organlarni belgilaydi. 3-modda esa axborot olish haqidagi so‘rov sud organidan kelib chiqishi va tegishli ish yuritish boshlangan bo‘lishi kerakligini belgilaydi. Shu tariqa Konvensiya chet el huquqi mazmunini aniqlashni faqat taraflar taqdim etadigan hujjatlarga bog‘lab qo‘ymasdan, sud organlariga xorijiy davlatning huquqiy tizimi haqida rasmiy ma’lumot olish imkonini beruvchi institutsional mexanizmni yaratadi.

Shunday qilib, xalqaro huquqiy hamkorlik raqamli axborot manbalarining o‘rnini bosmaydi, balki ularning imkoniyatlarini to‘ldiradi. Ochiq manbalar orqali aniqlangan ma’lumot yetarli bo‘lmagan hollarda rasmiy so‘rovlar va ekspert yordami huquqiy xulosaning ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

Chet el huquqi mazmunini aniqlash bo‘yicha milliy qonunchilikni takomillashtirishda xorijiy davlatlarning tajribasini qiyosiy o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Bunda faqat tegishli qonun normalarini taqqoslash emas, balki sudning vazifalari, taraflarning ishtiroki va chet el huquqi aniqlanmagan vaziyatlarda qo‘llaniladigan yondashuvlarni ham hisobga olish kerak.

---

515 European Convention on Information on Foreign **https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/062**

Germaniya Fuqarolik protsessual kodeksining 293-moddasida chet el huquqi, odat huquqi va tegishli huquqiy qoidalarni aniqlash masalasi nazarda tutilgan 7. Ushbu yondashuvga ko‘ra, sud faqat taraflar taqdim etgan materiallar bilan cheklanib qolmaydi, balki chet el huquqining mazmunini aniqlash uchun boshqa manbalardan ham foydalanishi mumkin. Bu holat chet el huquqini oddiy fakt sifatida isbotlashdan ko‘ra, sudning mustaqil huquqiy izlanishi bilan bog‘liq jihatlarini ko‘rsatadi.

Germaniya tajribasidan olinadigan muhim xulosa shuki, taraflarning huquqiy dalillari sud uchun ahamiyatli bo‘lsada, chet el huquqining mazmunini aniqlash jarayoni faqat ularga bog‘liq bo‘lib qolmasligi lozim. Sud rasmiy qonunchilik bazalari, sud qarorlari, ekspertlar va boshqa ishonchli manbalardan foydalanishi mumkin. Raqamli muhitda bu yondashuv ayniqsa muhim, chunki sud turli manbalardan olingan ma’lumotlarni solishtirib, qaysi biri ishonchliroq ekanini baholashi mumkin.

Shveytsariyaning Xalqaro xususiy huquq to‘g‘risidagi federal qonuni 16-moddasi chet el huquqining mazmunini vakolatli organ tomonidan o‘z tashabbusi bilan aniqlashni nazarda tutadi 8. Shu bilan birga, taraflardan hamkorlik talab qilinishi mumkin. Qonunda iqtisodiy manfaatga oid ishlar bo‘yicha chet el huquqini aniqlash vazifasini taraflarga yuklash imkoniyati ham ko‘zda tutilgan. Agar chet el huquqining mazmunini aniqlash imkoni bo‘lmasa, Shveytsariya huquqini qo‘llash qoidasi mavjud.

Germaniya va Shveytsariya tajribasi o‘rtasida umumiy jihatlar bilan birga muayyan farqlar ham mavjud. Har ikki yondashuvda chet el huquqi mazmunini

---

516 Code of Civil Procedure- **https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html**

8 Swiss Private International Law Act- **https://www.ejpd.admin.ch/bj/en/home/wirtschaft/privatrecht.html**

aniqlash masalasi sudning huquqni qo‘llash faoliyati bilan bog‘liq, biroq taraflarning hamkorlik darajasi va aniqlash imkoni bo‘lmagan holatlarning oqibatlari turlicha tartibga solinishi mumkin. Shu sababli xorijiy tajribani milliy qonunchilikka tatbiq etishda uning alohida qoidalarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish emas, balki ularning maqsadi va amaliy natijasini baholash lozim.

O‘zbekiston uchun mazkur tajribaning ahamiyati sudning mustaqil huquqiy izlanishlarini amaliy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, taraflarning hamkorligini rag‘batlantirish va raqamli manbalardan foydalanish mezonlarini aniqlashtirishda namoyon bo‘ladi. Xususan, sud xorijiy qonunchilikni aniqlashda rasmiy elektron manbalardan foydalanishi, zarurat tug‘ilganda ekspert yoki vakolatli organga murojaat qilishi, yakuniy xulosada esa foydalanilgan manbalar va ularning ish uchun ahamiyatini ko‘rsatishi maqsadga muvofiq.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1160-moddasi chet el huquqi mazmunini aniqlashning asosiy huquqiy mexanizmlarini belgilaydi. Biroq raqamli huquqiy axborot hajmining ortishi ushbu jarayonni amaliy jihatdan takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Bunda asosiy maqsad yangi texnologiyalarni shunchaki joriy etish emas, balki chet el huquqining mazmunini aniqlashda ma’lumotlarning ishonchliligi va huquqiy xulosalarning asoslantirilganligini ta’minlashdan iborat bo‘lishi kerak.

Birinchidan, sudlar va boshqa vakolatli organlar uchun chet el huquqini aniqlashda foydalaniladigan raqamli manbalarni baholash bo‘yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish taklif etiladi. Ushbu tavsiyalarda rasmiy qonunchilik portallari, sud amaliyoti bazalari, xalqaro tashkilotlarning huquqiy resurslari, ilmiy adabiyotlar va xususiy internet saytlari o‘rtasidagi farqlar yoritilishi lozim. Shuningdek, hujjatning rasmiyligi, amaldagi tahriri va ishga tegishliligi qanday tekshirilishi bo‘yicha aniq mezonlar belgilanishi mumkin.

Ikkinchidan, xorijiy vakolatli organlarga yuboriladigan so‘rovlarni standartlashtirish maqsadga muvofiq. So‘rovda tegishli davlat, huquqiy norma,

uning qaysi davrdagi tahriri, normaning rasmiy talqini yoki sud amaliyoti yuzasidan qanday ma’lumot talab qilinayotgani aniq ko‘rsatilishi kerak. Bu noaniq so‘rovlarni kamaytirish va olingan javoblarning amaliy qiymatini oshirishga yordam beradi.

Uchinchidan, sudlar foydalanishi mumkin bo‘lgan ochiq rasmiy elektron huquqiy manbalar ro‘yxatini shakllantirish mumkin. Bunday ro‘yxat xorijiy davlatlarning qonunchilik portallari, oliy sudlari va vakolatli davlat organlarining resurslarini qamrab olishi mumkin. Ro‘yxatning muntazam yangilanishi va undagi manbalarning rasmiy maqomi to‘g‘risidagi ma’lumotlarning berilishi amaliyot vakillariga ishonchli axborot manbalarini tezroq topishga yordam beradi. Biroq bunday ro‘yxat muayyan ish bo‘yicha hujjatning tegishli tahririni alohida tekshirish zaruratini bekor qilmasligi kerak.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, chet el huquqi mazmunini aniqlash xalqaro xususiy huquqning murakkab amaliy masalalaridan biri bo‘lib, uning to‘g‘ri hal etilishi transchegaraviy munosabatlarda huquqiy aniqlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda xorijiy qonunchilik matnini topishning o‘zi yetarli emas. Hujjatning rasmiyligi, amaldagi tahriri, tegishli davrda kuchda bo‘lganligi, rasmiy talqini va sud amaliyotidagi qo‘llanishi ham tekshirilishi lozim.

Raqamli axborot manbalari xorijiy huquqiy ma’lumotlarni tezkor izlash, turli davlatlar qonunchiligini taqqoslash va sud amaliyotini o‘rganish imkoniyatini kengaytiradi. Biroq eskirgan hujjatlar, norasmiy tarjimalar, to‘liq bo‘lmagan ma’lumotlar va avtomatik tarjima xatolari huquqiy xulosaning ishonchliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli raqamli vositalar huquqiy tekshiruvning o‘rnini bosuvchi emas, balki uni yengillashtiruvchi yordamchi mexanizm sifatida qo‘llanilishi kerak.

Xalqaro huquqiy hamkorlik esa raqamli manbalardan olingan ma’lumotni tasdiqlash va aniqlashtirish imkonini beradi. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1160-moddasida nazarda tutilgan vakolatli organlarga murojaat qilish va ekspertlardan foydalanish imkoniyatlari ushbu hamkorlikning milliy huquqiy

asoslarini tashkil etadi. Germaniya va Shveytsariya tajribasi sudning faol roli va taraflarning hamkorligini uyg‘unlashtirish muhimligini ko‘rsatadi.

Shu munosabat bilan O‘zbekistonda rasmiy raqamli manbalarni baholash bo‘yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish, xalqaro so‘rovlarni standartlashtirish, ishonchli elektron resurslar ro‘yxatini shakllantirish, foydalanilgan manbalarni hujjatlashtirish va huquqshunoslarning raqamli savodxonligini oshirish maqsadga muvofiq. Mazkur choralar chet el huquqi mazmunini aniqlash jarayonini tezkor va tekshiriladigan qilish bilan birga, sud qarorlarining huquqiy jihatdan asoslantirilishini kuchaytirishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik Kodeksi- https://lex.uz/docs/-180552;
2. Code of Civil Procedure https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html;
3. Swiss Private International Law Act- https://www.ejpd.admin.ch/bj/en/home/wirtschaft/privatrecht.html
4. United Nations Comission on International Trade Law- https://uncitral.un.org/;
5. Zholdasova Sh. Some Issues of Legal Regulation of the Institution of Setting the Content of Foreign Law (Based on Uzbekistan Legislation). International Journal of Advanced Research. 2021. Vol. 9, Issue 6. P. 263–267. DOI: 10.21474/IJAR01/13008;
6. Lalani S. Establishing the Content of Foreign Law: A Comparative Study // Maastricht Journal of European and Comparative Law. 2013. Vol. 20, Issue 1. P. 75–112. DOI: 10.1177/1023263X1302000105;
7. Alphen aan den Rijn and Rockville 1980), p. 277. A.N. Adler, ‘Translating and Interpreting Foreign Statutes’, 19 Michigan Journal of International Law 1 (1997–1998), p. 37–108.

8. Ward, T., Plenderleith Ferguson, A. “Proof of Foreign Law: A Reduced Role for Expert Evidence?” Journal of Private International Law, 2024, Vol. 20, No. 1, pp. 95–116. DOI:10.1080/17441048.2024.2347720